

АНАЛІЗ БАЗОВИХ ФАКТОРІВ, ЩО СТРИМУЮТЬ ІННОВАЦІЙНУ АКТИВНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

ДВНЗ “Український державний хіміко-технологічний університет”, м. Дніпро

Проаналізовано базові фактори, які стримують розвиток інноваційної активності вітчизняних промислових підприємств. Показано, що серед основних чинників, що стримують інноваційну активність підприємств, поряд з такими, як недостатнє фінансування інноваційної діяльності, відсутність гідної матеріально-технічної бази, зосередженість роботи підприємств на короткострокову перспективу (ендогенні фактори), істотними залишаються фундаментальні фактори, які мають екзогенну природу. Встановлено, що до цього часу в курсах мікроекономіки та макроекономіки відсутня теорія інноваційної фірми. Лише окремі розділи економічної теорії, присвячені розвитку підприємництва та економічному зростанню, стосуються поводження інноваційної фірми в короткостроковому та довгостроковому періодах. Другим важливим фактором залишається відверта недосконалість існуючого вітчизняного законодавства, що регулює інноваційну діяльність підприємств. Запропоновано шляхи усунення або мінімізації розглянутих негативних факторів. Для більшої ефективності роботи підприємств обґрунтовано потребу у розробці стрункої повноцінної мікротеорії інноваційної фірми, а також перегляд та удосконалення вітчизняної законодавчої бази щодо підтримки інноваційної діяльності підприємств в сучасних ринкових умовах.

Ключові слова: інноваційне підприємство; інноваційно-активне підприємство; інноваційне підприємництво; мікроекономіка; інноваційна діяльність; теорія фірми.

Постановка проблеми

Як відомо, Україна є країною з низькою інноваційною активністю вітчизняних підприємств. За даними статистичної звітності [1], частка інноваційно-активних підприємств складає за останні роки 10–12% від загальної кількості підприємств зі збереженням негативної динаміки. Інноваційна активність вітчизняних підприємств за період 1994–2009 рр. впала майже у 2,5 рази, а саме з рівня 26 відсотків у 1994 році до рівня 10,7 відсотків у 2009 році. У той же час даний показник для провідних економічно розвинених країн сягає 60–80%. Наслідком цього є закріплення тенденцій перетворення України в державу, що експортує в основному сировину та продукцію з незначною доданою вартістю.

Серед основних факторів, що стримують інноваційну діяльність вітчизняних підприємств, є внутрішні та зовнішні фактори. Найбільш вагомими зовнішніми факторами є економічна криза в країні, відсутність платоспроможного споживача на внутрішньому ринку, недостатній рівень фінансування інновацій з боку держави, недосконалість законодавства, що регулює інно-

ваційну діяльність підприємств. Серед внутрішніх факторів основними є зношеність основних фондів, застарілі організаційні структури управління і методи управління персоналом та деякі інші. Однак існує ще один фактор, який, як правило, не згадують при переліку негативних факторів.

Розглядаючи комплекс питань, пов'язаних з інноваційною діяльністю промислових підприємств, майже всі відомі нам сучасні дослідники не звертають увагу на теоретичне підґрунтя функціонування промислових підприємств, а саме на теорію інноваційного підприємства або інноваційного підприємництва.

Як відомо, проблемами виробника – питаннями монополізації ринку, вибором виробниками наборів факторів виробництва – займається один з підрозділів економічної теорії – мікроекономіка.

Особливо актуальною при дослідженні інноваційної діяльності підприємства є проблема вибору або розробки нової стратегії його інноваційного розвитку. Але спроби економістів знайти вирішення цієї актуальної, майже для

будь-якого промислового підприємства, проблеми наштовхується на несподіванку – як окремий підрозділ у відомих класичних курсах мікроекономіки, макроекономіки та економічної теорії теорія інноваційного підприємства (фірми) відсутня.

Метою роботи є аналіз основних факторів, що стримують інноваційну активність вітчизняних промислових підприємств в сучасних ринкових умовах, та пропозиція шляхів щодо їх усунення або мінімізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Відсутність теорії інноваційного підприємства (фірми) у сучасному теоретичному дискурсі є суттєвим фактором, що стримує розвиток суб'єктів господарювання в умовах перманентної науково-технічної революції та переходу світової економіки до шостого економічного укладу.

Так, у підручниках з мікроекономіки відомих науковців Р. Піндайка і Д. Рубінфельда [2], Д. Хаймана [3], Г. Манківа [4] у алфавітному предметному покажчику термін “інновація” взагалі відсутній.

В книзі Ф.А. Коуелла (Frank A. Cowell) “Microeconomics. Principles and Analysis”, виданої у 2004 р. Лондонською школою економіки, у предметному покажчику також відсутній термін “інновація” [5].

У підручнику “Basic Microeconomics” професора Р.Л. Рейнольдса (R. Larry Reynolds) з університету Boise State University [6], в останнє виданому у 2011 р., термін “innovation” згадується лише один раз в розділі 2.7 “Технологія” та у контексті “нове знання”, а у предметному покажчику він, на жаль, відсутній.

Деякі автори численних підручників з мікроекономіки торкаються питання теорії інноваційної діяльності підприємства дуже стисло у порівнянні з розкриттям всього змісту. Так, В. Ніколсон (W. Nicholson) та Х. Снайдер (Chr. Snyder) у підручнику “Microeconomic Theory. Basic Principles and Extensions” приділяють інноваційному розвитку фірми лише 3 сторінки тексту з усієї роботи загальним обсягом у 738 сторінок [7].

У деяких відомих підручниках питання теорії інноваційної фірми або інноваційного розвитку розкривається лише непрямым чином. Так, П. Самуельсон та В. Нордхауз [8] лише через розгляд підприємницької діяльності розкривають основні елементи формування стратегії інноваційного розвитку підприємства.

У своїй роботі “Мікротеорія інноваційного підприємництва” відомий американський економіст В. Баумоль (W. Baumol) розглядає підприємництво та інноваційний розвиток у взаємодії [9]. Важливим у даній роботі є те, що

автор звертає увагу на тому, що інноваційні підприємці – це “найбільш загадкові і важкі для розуміння об'єкти економічного аналізу, але, у той же час, саме вони стоять на вершинах ієрархії факторів, що визначає поведінку фірми”.

Виклад основного матеріалу

На жаль, після робіт Й. Шумпетера та Ж.-Б. Сея, присвячених інноваційному підприємству, цей предмет дослідження майже повністю зник на тривалий час з фокусу уваги фахівців з економічної теорії і, зокрема, мікроекономіки. Окрім того, майже до цього часу в цьому актуальному сегменті економічної теорії не застосовується математичний аналіз. Тема інноваційного підприємництва, або підприємництва взагалі майже відсутня в публікаціях, присвячених теорії вартості, неокласичній теорії ренти або моделям, що ґрунтуються на аналізі діяльності фірми.

Інноваційний підприємець також виключений з мікроекономічної моделі фірми. Менеджмент фірми за неокласичною теорією реагує лише на екзогенні фактори, викликані випадковими зовнішніми подіями.

На думку В. Баумоля, існує дві вагомих підстави для відсутності теорії інноваційного підприємства у сучасній теорії фірми. Першу він називає “тавтологією Баумоля”, згідно з якою інновація є цілком гетерогенним фактором – те, що є винаходом вчора, сьогодні є простим відтворенням [9].

Друга підстава полягає у тому, що сучасна економічна теорія складається в основному з моделей рівноваги, в яких зі структурної точки зору не має бути місця будь-яким змінам. Звідси випливає, що інноваційний підприємець за визначенням виключається із аналізу, а його відсутність в подібних моделях можливо пояснити тим, що в них не має бути місця задачам, які б він вирішував. Й. Шумпетер вказував, що діяльність підприємця сама по собі є пошуком прибуткових можливостей, що порушує будь-яку рівновагу і являє собою те, що викликає будь-які інновації [10].

У. Лацоник зазначає [11], що майже протягом минулого століття фахівці займалися лише теорією фірми, що оптимізує. Але теорію фірми, що оптимізує, можливо використовувати у якості відправної точки для побудови теорії інноваційної фірми. Фірма, що оптимізує, не є інноваційною тому, що інноваційна фірма трансформує деякі з тих галузевих умов, які фірма, що оптимізує, приймає у якості заданих.

Таким чином, можливо констатувати, що теорія інноваційної фірми в рамках курсу економічної теорії (економікс) та мікроекономіки до нашого часу, в цілому, не розроблена. Існують лише окремі піонерські роботи, зокрема,

роботи В. Баумоля та У. Лацоніка, які присвячені основам теорії інноваційної фірми та інноваційного підприємництва. Праці вказаних науковців з теорії інноваційної фірми з'явилися лише 10–15 років тому [9,11].

Ще одним базовим фактором, який суттєво стримує інноваційну активність вітчизняних підприємств, є недосконалість існуючого законодавства в області інноваційної діяльності.

Згідно з методологічними поясненнями, викладеними у статистичному збірнику “Наукова та інноваційна діяльність України” за 2016 рік [1] підприємство (організація) вважається інноваційним, якщо воно впровадило будь-яку інновацію за період часу, визначений при обстеженні.

Інновація є новою для ринку, коли підприємство (організація), що впровадило інновацію, першим виводить її на свій ринок. Під ринком розуміють уявлення самого підприємства (організації) про ринок, де воно діє, і який може складатися з власне підприємства, що звітує, в сукупності з його конкурентами, можливо, з урахуванням географічного аспекту чи типової серії продуктів. Під географічним аспектом мається на увазі ринок, до якого можуть входити як вітчизняні, так і міжнародні підприємства.

У той же час у даному збірнику зустрічається термін “інноваційна активне підприємство”, визначення якого у методологічних поняттях (у додатках до збірника) не наводиться, але, на наш погляд, даний термін потребує не тільки методологічного, але й правового визначення.

На думку Є.І. Логвиненко підприємство вважається інноваційно-активним, якщо воно: постійно вдосконалює і оновлює продукцію, що випускається; набуває, освоює і використовує прогресивну техніку і новітнє устаткування; використовує переваги спеціалізації і диверсифікації; оновлює сировинну базу за рахунок застосування якісніших і нових видів сировини; розвиває і удосконалює сектор НДДКР; впроваджує більш довершені технології у виробничий процес; вводить зміни у складі функцій, методах роботи апарату управління, зокрема застосовує автоматизовані системи управління; покращує структуру кадрів, використовуючи працю високої кваліфікації; впроваджує новітні методи організації виробництва; фінансові інновації; удосконалює логістичний ланцюг [12].

О.І. Бірюков зауважує [13], що поняття “інноваційно-активне підприємство” зафіксовано в відомчих підзаконних актах і положеннях Державної служби статистики України і використовується лише з метою визначення груп

підприємств, які займаються інноваційною діяльністю, пов'язаною зі створенням інновацій, незалежно від того, чи призвела така діяльність до реального впровадження інновацій. При цьому органи державної статистики не надають підприємствам статус інноваційних або інноваційно-активних, а лише мають право перевіряти достовірність первинних і статистичних даних, поданих респондентами.

На думку Л.О. Гризовської [14] ототожнення інноваційної активності підприємства з інноваційною діяльністю вказує на те, що будь-яке підприємство, яке здійснює інноваційні перетворення, може вважатися інноваційно-активним. Саме цей підхід і застосовується у міжнародній (і вітчизняній) статистиці інновацій. Згідно з класифікацією інституту статистики ЮНЕСКО (UNESCO Institute for Statistics) усі підприємства, що протягом звітного періоду займалися інноваційною діяльністю, належать до категорії інноваційно-активних, незалежно від того, чи привело це реально до реалізації інновацій [5].

З викладеного вище випливає, що на рівні законодавства щодо інноваційної діяльності спостерігається певна розбіжність і неузгодженість у основних термінах, які стосуються інноваційної діяльності підприємств. Крім того, можна зробити висновок про те, що поняття “інноваційно-активне підприємство” широко використовується в державних статистичних спостереженнях і є більш ширшим за змістом, ніж поняття “інноваційне підприємство”.

Висновки

Таким чином, здійснене дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

1) базовими факторами, що стримують інноваційну активність вітчизняних промислових підприємств, є відсутність теоретичного підґрунтя щодо функціонування інноваційної фірми в рамках мікроекономічного підходу та недосконалість вітчизняного законодавства у сфері інноваційної діяльності суб'єктів господарювання;

2) сучасна теорія інноваційної фірми знаходиться в зародковому стані і потребує розвитку концептуальних основ у поєднанні з теоріями фірм, які функціонують в умовах монополії, олігополії, монопольної конкуренції та досконалої конкуренції;

3) подальші розробки автора в цьому напрямку будуть присвячені дослідженню поведінки інноваційної фірми в сучасних ринкових умовах з точки зору мікроекономічної теорії.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Наукова та інноваційна діяльність в Україні, 2015 рік. Статистичний збірник / за ред. О.О. Кармазіної. – К.: Державна служба статистики. – 2016. – 257 с.
2. Пиндайк Р., Рубинфельд Д. Микроэкономика. – СПб: Питер, 2002. – 608 с.
3. Хайман Д.Н. Современная микроэкономика: анализ и применение. – М: Финансы и статистика, 1992. – 384 с.
4. Грегори Мэнкью Н., Тейлор Марк. Микроэкономика. – СПб.: Питер, 2016. – 487 с.
5. Cowell F.A. Microeconomics. Principles and Analysis. – STICERD and Department of Economics. London School of Economics. – 2004. – 641 p.
6. Reynolds R.L. Basic Microeconomics. – Boise State University. – 2010. – Режим доступа: www.boisestate.edu/econ/ireynol/web/micro.htm.
7. Nicholson Walter, Snyder Christopher. Microeconomic Theory. Basic Principles and Extensions. – Thomson South-Western. – 2008. – 740 p.
8. Пол Э. Самуэльсон, Вильям Д. Нордхауз. Экономика. – М.: Изд. дом “Вильямс”, 2000. – 688 с.
9. Баумоль В. Микротеория инновационного предпринимательства // Экономическая социология. – 2013. – Т.14. – № 3. – С.96-108.
10. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. – М.: Директмедиа Паблишинг, 1982. – 355 с.
11. Лацоник У. Теория инновационного предприятия // Экономический вестник Ростовского гос. ун-та. – 2016. – Т.4. – № 3. – С.7-32.
12. Логвиненко Є.І., Кузьменко О.М., Плетньов М.В. Визначення характеристик для опису діяльності інноваційно-активних підприємств [Електронний ресурс]. // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля: наук. журнал. І Луганськ. – 2011. Ї № 11 (153). – Ч.1.
13. Бірюков О.І. Інноваційні та інноваційно-активні підприємства: спільні та відмінні ознаки // Економіка Менеджмент Підприємництво. – 2013. – № 25(II). – С.169-176.
14. Гризовська Л.О. Інноваційний потенціал як основа інноваційної активності підприємства // Актуальні питання теорії та практики менеджменту: матеріали V-ої Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. – Луганськ, Сх.НУ ім. Володимира Даля, 2014. – С.133.
15. Статистический институт ЮНЕСКО: Международный обзор статистики и показателей в области науки и техники [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.uis.unesco.org/TEMPLATE/.../RUSS_Backgroundpaper.pdf.

Надійшла до редакції 26.10.17
Рецензент: д.е.н., доц. Гармідер Л.Д.

АНАЛИЗ БАЗОВЫХ ФАКТОРОВ, СДЕРЖИВАЮЩИХ ИННОВАЦИОННУЮ АКТИВНОСТЬ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Мячин В.Г., Прялин М.А., Прудников В.Ф., Яворская Е.Б.

Проанализированы базовые факторы, сдерживающие инновационную активность отечественных промышленных предприятий. Показано, что среди основных факторов, сдерживающих инновационную активность предприятий, таких как недостаточное финансирование инновационной деятельности, отсутствие соответствующей материально-технической базы, сосредоточенность работы предприятий в краткосрочной перспективе (эндогенные факторы), существенными остаются факторы, которые имеют экзогенную природу. Установлено, что до настоящего времени в курсах микроэкономики и макроэкономики отсутствует теория инновационной фирмы. Лишь отдельные разделы экономической теории, посвященные развитию предпринимательства и экономического роста, касаются поведения инновационной фирмы в краткосрочном и долгосрочном периодах. Вторым важным фактором является несовершенство существующего отечественного законодательства, регулирующего инновационную деятельность предприятий. Предложены пути устранения или минимизации рассмотренных негативных факторов. Для большей эффективности работы предприятий обоснована необходимость в разработке стройной полноценной микротеории инновационной фирмы, а также предложены пересмотр и усовершенствование отечественной законодательной базы относительно поддержки инновационной деятельности предприятий в современных рыночных условиях.

Ключевые слова: инновационное предприятие; инновационно-активное предприятие; инновационное предпринимательство; микроэкономика; инновационная активность; теория фирмы.

ANALYSIS OF BASIC FACTORS RESTRAINING THE INNOVATIVE ACTIVITY OF DOMESTIC INDUSTRIAL ENTERPRISES

Myachin V.G., Pryalin M.A., Prudnikov V.F., Yvors'ka O.B.

The basic factors hindering the development of innovation activity of domestic industrial enterprises are analyzed. It is shown that among the main factors inhibiting the innovative activity of enterprises, such as insufficient financing of innovation activity, the lack of a decent material and technical base, the concentration of enterprises in the short-term perspective (endogenous factors), exogenous factors remain essential. It has been established that to date microeconomics and macroeconomics have no theory of innovation firms. Only separate sections of the economic theory devoted to the development of entrepreneurship and economic growth affect the behavior of the innovation firm in the short and long term. The second important factor is the frank imperfection of existing domestic legislation regulating the innovation activity of enterprises. The ways of elimination or minimization of the considered negative factors are offered. For greater efficiency of the work of the enterprises, the necessity of developing a harmonious full microtheory of the innovative firm, as well as revision and improvement of the domestic legislative base for supporting the innovation activity of enterprises in the current market conditions, was grounded.

Keywords: innovative enterprise; innovative-active enterprise; innovative entrepreneurship; microeconomics; innovative activity; theory of the firm.